

«Прамова Перыкла». Карціна Філіпа Фольца (1852)

ДЭМАКРАТЫЯ ПЕРАСТАЕ БЫЦЬ «АБСТРАКЦЫЯЙ»

Пётр Рудкоўскі

ГАЛОЎНЫЯ ТЭЗІСЫ

- ▶ агульны стан дэмакратыі ў Беларусі надалей кепскі, але падтрымка для дэмакратыі-як-ідэі ў Беларусі адносна высокая: «5,63» па дзесяцібальнай шкале. У гэтым плане Беларусь апераджае Польшчу, Румынію, Сербію і большасць іншых краін рэгіёна
- ▶ падтрымка для дэмакратыі-як-ідэі – гэта не адзіны, але важны фактар рэальных зменаў
- ▶ у часе эканамічнага росту (хай сабе невялікага), даверу да нацыянальнай валюты і магчымасцяў рэалізоўваць сябе ў прыватным сектары дэмакратыя і роднасныя ідэі перастаюць быць «абстракцыямі», асабліва для гарадскога насельніцтва
- ▶ у вышэйшых эталонах улады прапрацоўваюцца варыянты дэмакратызацыі Беларусі ў сярэднетэрміновай перспектыве. Апазіцыі патрэбна адшукаць сваё месца ў дэбатах аб дэмакратыі

Прэзентаваны ніжэй тэкст часткова перасякаецца са зместам артыкула апублікаваным у траўні бягучага года на сайце экспертнай супольнасці «Наше мнение», «Дэмакратыя як практыка і ідэя»

ЗМЕСТ

Уступ	2
Палітычная культура ≈ падтрымка для дэмакратыі-як-ідэі	3
Высокая падтрымка для дэмакратыі-як-ідэі – прадвеснік дэмакратызацыі?	6
Заклучэнне: «дэмакратыя» палітычна акупіцца ў выбарчы перыяд	8

Уступ

Цягам 2019 года Аляксандр Лукашэнка як мінімум тры разы заявіў пра патрэбу мадыфікаваць Канстытуцыю ў напрамку яе дэмакратызацыі: падчас «Вялікай размовы» 1 сакавіка, у Пасланні беларускаму народу і Нацыянальнаму сходу 19 красавіка, а таксама падчас сустрэчы з кіраўнікамі канстытуцыйных судовоў замежных краін 31 траўня. Хоць на дадзены момант рана прагназаваць надыход сістэмных дэмакратычных рэформаў «зверху», то ўсё ж можна канстатаваць, што па тых ці іншых прычынах **у вышэйшых эталонах улады прапрацоўваюцца варыянты дэмакратызацыі Беларусі ў сярэднетэрміновай перспектыве.**

Размовы пра канстытуцыйную рэформу «наверсе» тым больш становяцца знамянальнымі, калі звернем увагу на некаторыя працэсы, якія адбываюцца «ўнізе». Агульны стан дэмакратыі ў Беларусі надалей даволі кепскі: у апошнім рапарце *The Economist Intelligence Unit* (EIU) ацаніў яго на «3,13» па дзесяцібальнай шкале¹. Але па адным з параметраў Беларусь апераджае не толькі большасць іншых аўтарытарных краін, але таксама некаторыя дэмакратычныя краіны. Гэтым параметрам з'яўляецца «*палітычная культура*», якая замяраецца EIU і ўлічваецца пры фармаванні агульнага паказніку дэмакратыі.

Што гэта за параметр і што з яго вынікае?

¹ *Democracy in retreat. Freedom in the world 2019.* <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2019/democracy-in-retreat>
Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy. A report by The Economist Intelligence Unit. <http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx>

Палітычная культура ≈ падтрымка для дэмакратыі-як-ідэі

Пазнака «палітычная культура» можа ўводзіць у зман. Гаворка тут не пра ўзровень культуры паасобных палітычных актараў і не якасць палітычных дэбатаў. Па вялікім рахунку, пад «палітычнай культурай» тут падразумяваецца ступень грамадскай падтрымкі для дэмакратыі-як-ідэі. У прыватнасці, бярэцца пад увагу наступнае:

- наколькі моцны грамадскі кансэнсус наконт важнасці дэмакратыі;
- у якой ступені насельніцтва прагне ўлады «жалезнай рукі»;
- наколькі распасюджанае ў грамадстве перакананне, што дэмакратыя не спрыяе захаванню парадку ў грамадстве;
- наколькі распасюджанае перакананне, што дэмакратыя – гэта памеха для эканамічнай сістэмы
- наколькі выразна кампетэнцыі Царквы (цэркваў) адмежаваны ад кампетэнцый дзяржавы.

Вось жа прыхільнасць да дэмакратыі-як-ідэі ў Беларусі ў 2018 годзе была (як і ў папярэднія гады) даволі высокай і была ацэнена экспертамі EIU на «5,63» па дзесяцібальнай шкале.

Табліца 1. Паказнік «палітычнай культуры» для Беларусі на фоне іншых паказнікаў (2018)²:

Месца ў агульным рэйтынгу дэмакратыі (усяго 167 месцаў)	137
Агульны паказнік дэмакратыі (максімальны бал: «10»)	3,13
	Тып паліт.сістэмы: аўтарытарызм
Выбарчы працэс і плюралізм (макс. «10»)	0,92
Функцыянаванне дзяржаўнай улады (макс. «10»)	2,86
Палітычны ўдзел (макс. «10»)	3,89
Палітычная культура (макс. «10»)	5,63
Грамадзянскія свабоды (макс. «10»)	2,35

Паказнік падтрымкі для дэмакратыі-як-ідэі яшчэ больш уражвае, калі зважым, што ў Цэнтральнай Еўропе і пост-савецкай Еўразіі (усяго 28 краін) **Беларусь знаходзіцца ў першай дзясятцы і апераджае шэраг краін Еўразвязу.**

² *Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy. A report by The Economist Intelligence Unit.* http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy_Index_2018.pdf&mode=wp&campaignid=Democracy2018

Табліца 2. Паказнік «палітычнай культуры» для Беларусі на фоне гэтага ж паказніка для іншых краін рэгіёна (2018)³.

Краіна	«Палітычная культура»	Агульны пак. дэмакратыі	Класіфікацыя рэжыму
Латвія	6,88	7,38	Заганная дэмакратыя
Чэхія	6,88	7,69	Заганная дэмакратыя
Эстонія	6,88	7,97	Заганная дэмакратыя
Вугоршчына	6,25	6,63	Заганная дэмакратыя
Літва	6,25	7,5	Заганная дэмакратыя
Славенія	6,25	7,5	Заганная дэмакратыя
Таджыкістан	6,25	1,93	Аўтарытарызм
Украіна	6,25	5,69	Гібрыдны рэжым
Беларусь	5,63	3,13	Аўтарытарызм
Славакія	5,63	7,1	Заганная дэмакратыя
Албанія	5	5,98	Гібрыдны рэжым
Туркменістан	5	1,72	Аўтарытарызм
Сербія	5	6,41	Заганная дэмакратыя
Харватыя	5	6,57	Заганная дэмакратыя
Узбекістан	5	2,01	Аўтарытарызм
Балгарыя	4,38	7,03	Заганная дэмакратыя
Грузія	4,38	5,5	Гібрыдны рэжым
Казахстан	4,38	2,94	Аўтарытарызм
Кыргыстан	4,38	5,11	Гібрыдны рэжым
Малдова	4,38	5,85	Гібрыдны рэжым
Польшча	4,38	6,67	Заганная дэмакратыя
Румынія	4,38	6,38	Заганная дэмакратыя
Чарнагорыя	4,38	5,74	Гібрыдны рэжым
Азербайджан	3,75	2,65	Аўтарытарызм
Боснія і Герцагавіна	3,75	4,98	Гібрыдны рэжым
Македонія	3,75	5,87	Гібрыдны рэжым
Арменія	2,5	4,79	Гібрыдны рэжым
Расея	2,5	2,94	Аўтарытарызм

³ *Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy. A report by The Economist Intelligence Unit.* http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy_Index_2018.pdf&mode=wp&campaignid=Democracy2018

У Беларусі паказнік «палітычнай культуры» заўсёды быў вышэйшы, чым усе астатнія паказнікі, але ў 2014 – 2016 гг. быў ён – як на аўтарытарную краіну – надзвычай высокі: «6,25». У 2017 годзе ён знізіўся да «5,63» і застаўся такім жа ў 2018 годзе.

Табліца 3. Паказнік «палітычнай культуры» для Беларусі з 2007 па 2018 г.

	2007 ⁴	2008 ⁵	2010 ⁶	2011 ⁷	2012 ⁸	2013 ⁹	2014 ¹⁰	2015 ¹¹	2016 ¹²	2017 ¹³	2018 ¹⁴
ПК	4,38	4,38	4,38	4,38	4,38	4,38	6,25	6,25	6,25	5,63	5,63
АПД	3,34	3,34	3,34	3,16	3,04	3,04	3,69	3,62	3,54	3,13	3,13

«ПК» - палітычная культура; «АПД» - агульны паказнік дэмакратыі.

Карацей кажучы :

Нізкі ўзровень дэмакратыі ў Беларусі выразна кантрастуе з адносна высокай падтрымкай для дэмакратыі-як-ідэі.

Па ўзроўню падтрымкі для дэмакратыі-як-ідэі Беларусь знаходзіцца ў першай дзясятцы краін сярод 28 краін рэгіёна.

⁴ The Economist Intelligence Unit's index of democracy 2007,

https://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf

⁵ The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy 2008 <https://graphics.eiu.com/pdf/democracy%20index%202008.pdf> *Democracy in stagnation*

⁶ Democracy index 2010 Democracy in retreat: https://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf

⁷ Democracy index 2011 Democracy under stress https://www.sida.se/globalassets/global/about-sida/sa-arbetar-vi/eiu_democracy_index_dec2011.pdf

⁸ Democracy index 2012 Democracy at a standstill <https://civitanaorg.files.wordpress.com/2014/05/democracy-index-2012.pdf>

⁹ Democracy index 2013 Democracy in limbo, http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy_Index_2013_WEB-2.pdf&mode=wp&campaignid=Democracy0814

¹⁰ Democracy Index 2014 Democracy and its discontents <https://www.sudestada.com.uy/Content/Articles/421a313a-d58f-462e-9b24-2504a37f6b56/Democracy-index-2014.pdf>

¹¹ Democracy Index 2015 Democracy in an age of anxiety, <https://www.yabiladi.com/img/content/EIU-Democracy-Index-2015.pdf>

¹² Democracy Index 2016 Revenge of the “deplorables”, <http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy-Index-2016.pdf&mode=wp&campaignid=DemocracyIndex2016>

¹³ Democracy Index 2017 Free speech under attack, https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/Democracy_Index_2017.pdf

¹⁴ *Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy. A report by The Economist Intelligence Unit.* http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy_Index_2018.pdf&mode=wp&campaignid=Democracy2018

Высокая падтрымка для дэмакратыі-як-ідэі – прадвеснік дэмакратызацыі?

Узровень «палітычнай культуры» – гэта хоць не адзіны, але даволі важны фактар палітычных зменаў. Нарастанне скепсісу да дэмакратыі-як-ідэі можа быць прадвеснікам пагаршэння сітуацыі з дэмакратыяй-як-практыкі і наадварот: **высокі ўзровень прымання ідэі дэмакратыі нярэдка цягне за сабой сістэмныя змены ў напрамку дэмакратызацыі.**

Добрым прыкладам першай сітуацыі з'яўляецца **Расея**: у 2006 годзе, калі ніводзін з індэксаў не кваліфікаў палітычную сістэму ў гэтай краіне як «аўтарытарную» (агульны індэкс дэмакратыі EIU быў тады «5,02»), паказнік «палітычнай культуры» ўжо тады быў вельмі нізкі: «3,75». Праз пару год пачаў рэзка зніжацца і агульны паказнік дэмакратыі (у 2018 годзе ён склаў «2,94», то бок, ніжэйшы, чым для Беларусі).

Нешта падобнае адбывалася ў **Македоніі**, з тым адрозненнем, што пагаршэнне стану дэмакратыі не было настолькі выразным. У 2006 г. гэтая краіна кваліфікавалася як «заганная дэмакратыя», а агульны паказнік дэмакратыі складаў «6,33». Але нізкі ўзровень «палітычнай культуры» (у 2006 ён, гэтаксама як у Расеі, быў «3,75») папярэднічаў паступовай эрозіі дэмакратыі як такой. У 2016 і 2017 паказнік дэмакратыі для Македоніі складаў усяго «5,23» і «5,27», які крыху павысіўся ў 2018 (5,87), але надалей па стане дэмакратыі краіна застаецца ў катэгорыі «гібрыдных рэжымаў».

У **Бразіліі**, хоць па стане на 2018 год узровень дэмакратыі надалей высокі («6,9»), то ўсё ж нізкі ўзровень падтрымкі для дэмакратыі-як-ідэі (у 2015 і 2016 – «3,75», а ў 2017 і 2018 - «5») папярэднічаў прыходу да ўлады ў кастрычніку 2018 г. Жаіра Балсанару, адкрытага прыхільніка аўтарытарызму. Існуе немалая імавернасць, што з бягучага (2019) года таксама агульны індэкс дэмакратыі ў гэтай краіне пачне зніжацца.

Ёсць таксама шэраг прыкладаў, калі высокі паказнік палітычнай культуры ў аўтарытарных краінах папярэднічаў паляпшэнню стану дэмакратыі. Напрыклад, у 2006 годзе палітычны рэжым **М'янмы** класіфікаваўся EIU як «жорстка-аўтарытарны», а індэкс дэмакратыі складаў усяго «1,77». Тымчасам паказнік «палітычнай культуры» складаў у 2006 годзе ажно «5,6». Праз пару год у гэтай краіне аўтарытарызм пачаў мякчэць, і ў 2016 годзе палітычная сістэма М'янмы трапіла ў катэгорыю «гібрыдных рэжымаў». І хоць у 2017-2018, у звязку з прыкрымі інцыдэнтамі ў Ракхайне, яна зноў вярнулася ў разрад «аўтарытарных», то ўсё ж шмат што ўказвае на тое, што працэс дэмакратызацыі гэтай краіны прадоўжыцца.

Яшчэ лепшым прыкладам з'яўляецца **Туніс**. У 2006 годзе індэкс дэмакратыі складаў крыху больш за «3» (горш, чым зараз у Беларусі), але паказнік палітычнай культуры

быў надзвычай высокі: «6,88». Пачынаючы з 2011 года там прагрэсуе дэмакратызацыя: у 2014 годзе краіна пераступіла парог «заганных дэмакратыяў» і зараз знаходзіцца ў тым самым сямействе палітычных сістэм, што і ЗША, Францыя, Італія, Вугоршчына або Польшча.

Не варта, аднак, пераацэньваць фактар палітычнай культуры. Напрыклад, у Бурундзі паказнік палітычнай культуры амаль заўсёды быў высокі, але пры гэтым індэкс дэмакратыі цягам 2006—2018 з году ў год пагаршаўся і палітычная сістэма гэтай краіны з «гібрыднай» ператварылася ў «жорстка-аўтарытарную». У Таджыкістане, Туркменістане, Узбекістане або Кітаі доўгі час утрымліваецца адносна высокая ступень «палітычнай культуры», але на ўзроўні практыкі сітуацыя сутнасна не мяняецца, ані ў напрамку пагаршэння, ані паляпшэння.

Такім чынам, падтрымка для дэмакратыі-як-ідэі – гэта даволі важны фактар дэмакратызацыі, але мусяць дадацца іншыя фактары, каб ён спрацаваў.

Карацей кажучы :

Расея, Македонія, Бразілія -- прыклады краін, дзе падзенню агульнага ўзроўню дэмакратыі папярэднічала падзенне падтрымкі для дэмакратыі-як-ідэі.

М'янма і Туніс – прыклады краін, дзе павышэнню агульнага ўзроўню дэмакратыі папярэднічала павышэнне падтрымкі для дэмакратыі-як-ідэі.

Прыклады Бурундзі, Туркменістана, Таджыкістана і Кітая даюць зразумець, што няма сціслай залежнасці паміж падтрымкай для дэмакратыі-як-ідэі і ўзроўнем дэмакратыі. Але «нясціслая» залежнасць існуе.

Заклучэнне: «дэмакратыя» палітычна акупіцца

Няма адной-адзінай формулы дэмакратызацыі. Можна, аднак, казаць пра фактары, якія павышаюць імавернасць такога працэсу. Эканамічная лібералізацыя, збліжэнне з Захадам, прыход новай генерацыі ва ўладныя структуры, палітыка ўмацоўвання нацыянальнай ідэнтычнасці – усе гэтыя трэнды, узятыя разам, мяняюць структуру стымулаў. Аўтарытарная мадэль кіравання пачынае ўспрымацца часткай элітаў як вельмі затратная, што ў сваю чаргу падштурхоўвае да пошуку альтэрнатыўных мадэляў.

На ўсё гэта накладаецца грамадскі попыт на дэмакратыю, пра які дзяржаўныя эліты – цераз сетку ўласных сацыялагічных службаў – ведаюць і які намагаюцца ўлічваць. Падтрымка для дэмакратыі-як-ідэі, як было пазначана вышэй, не вядзе аўтаматычна да дэмакратызацыі, але ў спалучэнні з іншымі фактарамі ўтвараю рэальную перадумову для такога працэсу.

Некаторыя міжнародныя і ўнутраныя паліт-тэхналогі апошнімі гадамі прыпадносяць як своеасаблівае дасягненне тое, што ім удалося навучыць беларускіх палітыкаў не насіцца з «абстрактнымі» ідэямі, як дэмакратыя або правы чалавека, а ўздываць «надзённыя праблемы». Ёсць у гэтым нямала рацыі – як у тым, што ўдалося навучыць, так і ў тым, што такі падыход мае свае плюсы. Але любая паліт-тэхналогія добрая тады, калі яна своечасовая. У перыяд эканамічнай стагнацыі, гіпер-інфляцыі і цьмяных перспектываў на будучае тэма дэмакратыі сапраўды пераважнай большасці насельніцтва явіцца як «абстракцыя». У часе эканамічнага росту (хай сабе невялікага), даверу да нацыянальнай валюты і магчымасцяў рэалізоўваць сябе ў прыватным сектары **дэмакратыя і роднасныя ідэі перастаюць быць «абстракцыямі»**, асабліва для гарадскога насельніцтва.

Якім чынам падчас парламенцкіх выбараў у 2019 г. і прэзідэнцкіх у 2020 г. падаваць тэму дэмакратызацыі – гэта адкрытае пытанне. Але няма сумневу, што пры ўмелай падачы яна можа прынесці палітычныя дывідэнды палітычным гульцам і стане важным стымулам сістэмных зменаў у сярэднетэрміновай перспектыве.